ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ
ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)
Journal home page: https://fip.dp.ua/index.php/FIP

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Сергій Вікторович ШУЛЯК
Кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
Університет митної справи та фінансів,
вул. В.Вернадського, 2/4, Дніпро,
49000, Україна
E-mail: sergiishuliak@gmail.com,

Serhii SHULIAK
Candidate of political sciences, Associate Professor
at the Department of International Relations,
University of Customs and Finance,
2/4 Volodymyr Vernadskyi St., Dnipro,
49000, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6499-2000

Олег Вікторович МОРОЗОВ
Доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та
теорії держави і права,
Університет митної справи та фінансів,
вул. В.Вернадського, 2/4, Дніпро,
49000, Україна
E-mail: morosovoleg410@gmail.com,

Oleh MOROZOV
Doctor of historical sciences, Associate Professor,
Head of the Department of History and
Theory of State and Law,
University of Customs and Finance,
2/4 Volodymyr Vernadskyi St., Dnipro,
49000, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3484-3570

УДК 321:327 (560)

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ

Received 15 November 2024; revised 03 December 2024; accepted 05 December 2024
DOI: 10.15421/352466

Анотація

Стаття присвячена висвітленню особливостей зовнішньополітичного механізму Туреччини в контексті становлення президентської системи правління. Ініційований президентом Р.Т.Ердоганом перехід до президентської моделі призвів до суттєвих змін у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень, що визначальним чином впливатимуть на розробку та реалізацію зовнішньої політики Туреччини у найближчі роки. Розуміння сутності цих змін та особливостей процесу прийняття зовнішньополітичних рішень у сучасній Туреччині безумовно буде сприяти виробленню оптимальної стратегії щодо стосунків України з цим впливовим актором світової політики. У якості методологічної основи дослідження зовнішньополітичного механізму Туреччини було використано структурно-функціональний підхід, а також ідеї неокласичного реалізму, що передбачає пояснення формування зовнішньої політики держави факторами, які діють не на рівні міжнародної системи, а на рівні окремих держав та індивідів. Встановлено, що запровадження президентської форми правління призвело до суттєвих змін у зовнішньополітичному механізмі Туреччини. Президент перетворився на його центральний елемент, що приймає остаточні рішення стосовно зовнішньої політики. Низка інституцій (передусім Національна розвідувальна організація, Міністерство закордонних справ та Міністерство національної оборони) включно з мережею формальних і неформальних радників беруть участь у процесі прийняття рішень, виконуючи переважно дорадчі функції. Інформація отримана президентом від учасників процесу складає основу, на якій він та його найближчі помічники приймають рішення щодо зовнішньої політики. Автор вважає, що в умовах наявного зовнішньополітичного механізму, розуміння зовнішньої політики Туреччини вимагатиме усебічного аналізу особистості президента Ердогана та його найближчих радників з зовнішньополітичних питань.

Ключові слова: Туреччина, зовнішня політика, президентська система, Партія справедливості та розвитку, Міністерство закордонних справ, Національна розвідувальна організація.

THE FOREIGN POLICY MECHANISM OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE UNDER THE ESTABLISHMENT OF THE PRESIDENTIAL SYSTEM

Abstract

The article is devoted to highlighting the peculiarities of Turkiye's foreign policy mechanism in the context of the formation of the presidential system of government. The transition to the presidential model initiated

© Шуляк С.В., Морозов О.В., 2024. All rights reserved.

by President R. T. Erdogan has led to significant changes in the foreign policy decision-making process, which will have a decisive impact on the development and implementation of Turkiye's foreign policy in the coming years. Understanding the essence of these changes and the peculiarities of the foreign policy decision-making process in modern Turkiye will undoubtedly contribute to the development of an optimal strategy for Ukraine's relations with this influential actor in world politics. As a methodological basis for the study of Turkiye's foreign policy mechanism, the author used the structural-functional approach, as well as the ideas of neoclassical realism, which provides for the explanation of the formation of the state's foreign policy by factors that operate not at the level of the international system, but at the level of the states and individuals. The article establishes that the introduction of the presidential form of government has led to significant changes in Turkiye's foreign policy mechanism. The president has become its central element, making final decisions on foreign policy. A number of institutions (primarily the National Intelligence Organization, the Ministry of Foreign Affairs, and the Ministry of National Defense), including a network of formal and informal advisors, participate in the decision-making process, performing mostly advisory functions. The information received by the president from the participants of the process forms the basis on which he and his closest assistants make foreign policy decisions. The author believes that under the current foreign policy mechanism, understanding Turkiye's foreign policy will require a comprehensive analysis of the personality of President Erdogan and his closest foreign policy advisors.

Keywords: Türkiye, foreign policy, presidential system, Justice and Development Party, Ministry of Foreign Affairs, National Intelligence Organization.

Постановка проблеми.

28 жовтня 2022 р. президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган представив програму «Століття Туреччини», що визначає довгострокові цілі Турецької Республіки і окреслює майбутній курс турецької зовнішньої політики. Ердоган підтвердив свої наміри зробити Туреччину однією з десяти провідних країн світу в політиці, економіці, технологіях, військовій справі і дипломатії [Ataman 2023]. Рік по тому, під час свого виступу на 78-й сесії Генеральній Асамблеї ООН, він визначив глобальні та регіональні пріоритети, якими керується турецька зовнішня політика й зазначив, що Туреччина стоїть перед необхідністю переосмислити свою зовнішню політику в епоху, позначену ескалацією глобального і регіонального суперництва за владу, зростанням глобальної невизначеності і зміною регіонального геополітичного ландшафту, де переважають виклики безпеці [Yeşiltaş 2023].

Цю амбітну мету – перетворення Туреччини на потужного економічного, військового і дипломатичного гравця було висунуто на тлі радикальних змін, що сталися у політичній системі країни протягом останнього десятиліття – переходу Туреччини до президентської форми правління, яка забезпечила інституційне оформлення авторитарного правління президента Ердогана. Отже, драматичні процеси у внутрішній політиці, пов'язані з утвердженням автократії Ердогана та необхідність вирішення амбітних зовнішньополітичних завдань не могли не призвести до глибоких змін у зовнішньополітичному механізмі Турецької Республіки, що визначальним чином впливатимуть на розробку та реалізацію її зовнішньої політики у найближчі роки.

В умовах протистояння російській агресії позиція Турецької Республіки має принципове значення для України. Розуміння її зовнішньополітичних пріоритетів та інтересів, особливостей процесу формування та реалізації зовнішньої політики безумовно буде сприяти виробленню оптимальної стратегії щодо стосунків України з цим впливовим актором світової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Туреччина – впливовий актор як регіональної так і світової політики, що намагається відігравати активну роль не лише у найближчому оточенні але й у вирішенні глобальних проблем. Тому її зовнішня політика традиційно є об'єктом пильної уваги з боку політиків та науковців. В цьому сенсі зовнішньополітична активність президента Р.Т.Ердогана не є виключенням. Їй присвячена достатньо велика кількість досліджень, переважна більшість з яких стосуються геополітичних

інтересів Туреччини, ключових напрямків її зовнішньополітичної активності, основних пріоритетів та очікуваних змін у зовнішній політиці Туреччини після перемоги Р.Т.Ердогана на президентських виборах у травні 2023 р. [Akkoyunlu 2021; Balta, Özel 2021; İnat & Duran 2023; Yeşiltaş 2023; Oğuzlu 2020; Oprea 2022; Sarı, Sula 2024]. Проте у цих роботах, як і у більшості інших, не приділяється достатньої уваги тому як приймаються рішення щодо зовнішньої політики в рамках президентської системи правління, що створюється Р.Т.Ердоганом. У них не розглядаються структури і процеси, які президент та/або нові політичні еліти можуть застосувати до прийняття зовнішньополітичних рішень. Практично єдиним виключенням є дослідження С.Несет і А.Странд [Neset, Strand 2019], що ставить за мету саме пояснення механізму вироблення зовнішньої політики Туреччини за часів правління президента Ердогана. Їхнє дослідження ґрунтується на інформації та даних, зібраних під час інтерв'ю з турецькими науковцями, дослідниками з аналітичних центрів, розмов з представниками різних сегментів турецької еліти, а також з посадовцями Міністерства закордонних справ (МЗС) Туреччини. Проте, звичайно, воно не враховує тих змін, що сталися за останні п'ять років. Певною мірою вони відображені у деяких більш пізніх публікаціях, зокрема у виданні «Modern Diplomacy in Practice» (за ред. Р.Гатчінгса та Дж. Сурі), у главі присвяченій дипломатичній службі Туреччини [Nigeeryasin, Burt, Suri 2020], та статтях М. Атамана [Ataman 2023], С.Озєля [Özel 2023] та Г.Далая [Dalay 2024] присвячених змінам у турецькій зовнішній політиці відповідно до проголошених президентом Ердоганом пріоритетів.

Мета дослідження – з'ясування специфіки зовнішньополітичного механізму Турецької Республіки в умовах розбудови Р.Т.Ердоганом президентської системи правління.

Методологічна основа дослідження.

У якості методологічної основи дослідження було використано структурно-функціональний підхід, що передбачає визначення структури, основних елементів сучасного зовнішньополітичного механізму Турецької Республіки, а також з'ясування специфіки процесу прийняття зовнішньополітичних рішень в умовах правління президента Р.Т.Ердогана. Крім того було використано ідеї неокласичного реалізму, що передбачає пояснення формування зовнішньої політики держави факторами, які діють не на рівні системи, а на рівні окремих держав та індивідів (переконання та настанови лідерів; стратегічна культура держави; характер відносин між основними інститутами держави та основними соціальними групами; формальні та неформальні політичні інститути, що створюють середовище для здійснення зовнішньополітичного процесу).

Виклад основного матеріалу.

16 квітня 2017 р. у Туреччині відбувся референдум щодо низки конституційних поправок, які мали змінити існуючу парламентську систему на президентську. Референдум проходив у кризовій політичній ситуації, головним чином в умовах надзвичайного стану, запровадженого після невдалої спроби державного перевороту в липні 2016 р. Президент Р.Т.Ердоган встановив контроль над кабінетом міністрів як фактичний глава держави і почав керувати декретами без особливого парламентського нагляду. Після перевороту репресії проти опозиції призвели до масових чисток у всіх секторах турецького суспільства, обмежень свободи слова, пересування та зібрань. Президент Ердоган і правляча Партія справедливості та розвитку (ПСР або АКР), що були ініціаторами референдуму перемогли з невеликим відривом (51,4% виборців проголосували «за»), але цього було достатньо щоб взяти курс на впровадження в Туреччині президентської системи з невеликою кількістю інституційних стримувань і противаг (ці зміни формально набули чинності після парламентських виборів 2018 р.). Перемігші на президентських виборах, у червні 2018 р., Р.Т.Ердоган реалізував свою довгострокову мету – перетворити систему правління у Туреччині на президентську, перейшовши від фактичного контролю, який він здійснював відтоді, як став президентом у 2014 р., до формальних повноважень у рамках нової президентської системи. Туреччина фактично стала

авторитарною державою, де президент контролює уряд, виборчу комісію, суди, поліцію та армію.

З'ясування особливостей формування зовнішньої політики будь-якої країни передбачає визначення особливостей структури та процесу прийняття зовнішньополітичних рішень. Важливо з'ясувати, хто приймає рішення, коло інституцій та осіб, які надають свої експертні знання та поради з питань зовнішньої політики (включаючи їх світогляд), а також характер процесу їхньої взаємодії одна з одною.

Конституційні реформи призвели до суттєвих змін у системі прийняття зовнішньополітичних рішень. Історично склалося так, що турецькі військові завжди мали сильний вплив на політичне життя країни й прийняття зовнішньополітичних рішень. Армія традиційно розглядала себе як охоронця світськості Турецької Республіки, і військові тричі (1960, 1971, 1980 рр.) здійснювали перевороти, хоча й у підсумку повертали владу цивільним урядам. Проте, після приходу до влади ПСР (2002 р.) вплив військових на політику неухильно зменшується. У 2010 р. уряд розпочав велике кримінальне розслідування проти високопоставлених військових чиновників. У рамках цього розслідування 365 підозрюваних, включаючи журналістів, військових і цивільних лідерів, були заарештовані і постали перед судом за звинуваченнями у змові. Спроба державного перевороту влітку 2016 р. і спричинені нею репресії призвели до подальшого обмеження впливу військових на політику і турецькі військові стали набагато менш значущим гравцем у прийнятті зовнішньополітичних рішень [Nigeeryasin, Burt, Suri 2020]. Проте, це не означає повного виключення військових із цього процесу, низка авторів вказують на збройні сили як на важливого актора у формуванні та реалізації зовнішньої політики Туреччини за часів президентства Р.Т.Ердогана [Neset, Strand 2019; Ataman 2023; Dalay 2024].

За парламентської системи Міністерство закордонних справ (МЗС) також мало великий вплив на формування зовнішньої політики Туреччини. Історично МЗС, яке є високоповажною установою в Туреччині та за її межами, складалося виключно з кар'єрних дипломатів, які визначали і спрямовували реалізацію зовнішньої політики. Дипломатичне відомство разом з Міністерством оборони та Міністерством фінансів вважалися трьома стовпами турецької державності, які були віддані нації та державі, а не правлячій партії.

Коаліційна політика в Туреччині створювала можливості для більш незалежної діяльності МЗС, вплив якого на формування зовнішньої політики держави став особливо помітним за часів колишнього міністра закордонних справ Ахмета Давутоглу. Як і в багатьох парламентських системах, міністр закордонних справ призначався прем'єр-міністром, а діяльність дипломатичного відомства перебувала під контролем Великих національних зборів Туреччини (ВНЗ), які мали повноваження здійснювати нагляд і давати розпорядження Раді міністрів щодо конкретних питань зовнішньої політики. Так, під час Другої іракської війни (2003 р.) ВНЗ суворо обмежили дозвіл США на базування військ у Туреччині і заборонив турецьким військам брати участь у конфлікті [Nigeeryasin, Burt, Suri 2020]. Після згаданих конституційних змін ВНЗ більше не мають таких повноважень. Натомість контроль виконавчої влади над МЗС значно розширився. Туреччина перейшла від моделі, коли МЗС було підзвітне, з одного боку, виконавчій владі (Рада міністрів), а з іншого – законодавчій владі (ВНЗ), до моделі, коли МЗС підзвітне лише виконавчій владі (Президентський Кабінет, що замінив ліквідовану Раду міністрів). Чи посилює це незалежність МЗС, чи обмежує її, буде визначатися відносинами між Президентом Туреччини і міністром закордонних справ. У будь-якому разі, як і у випадку з військовими, роль МЗС була, щонайменше тимчасово, послаблена внаслідок чисток після невдалого путчу 2016 р. С.Несет і А.Странд відзначили певну розгубленість і недовіру всередині міністерства через викриття гюленістів (прихільників впливового проповідника Ф. Гюлена, якого вважають натхненником невдалого перевороту) у дипломатичному корпусі та через постійно зростаючу кількість політичних

призначенців (13% на рівні послів). Опитані ними дипломати вказували на політизацію та політичну поляризацію всередині відомства [Neset, Strand 2019].

В умовах парламентської моделі, президент Туреччини також мав потужний вплив на турецьку зовнішню політику. Питання, що мали велике значення, особливо з точки зору безпеки, такі як громадянська війна в Сирії, кіпрський конфлікт і політика щодо Іраку – перебували під його жорстким контролем. Але після конституційних реформ президент безумовно став центральним елементом в системі прийняття зовнішньополітичних рішень.

С.Несет і А.Странд, як зазначалося, здійснили спробу реконструювати структуру зовнішньополітичного механізму Туреччини в умовах президентського правління. Вони стверджують, що процес прийняття зовнішньополітичних рішень розподілений між кількома суб'єктами, а також між формальними і неформальними консультативними структурами [Neset, Strand 2019]. При цьому президент є головним органом, відповідальним за прийняття зовнішньополітичних рішень. Низка структур виконує дорадчі функції: МЗС, Комітет з питань безпеки і зовнішньої політики (Security and Foreign Policy Committee), Рада національної безпеки (National Security Council, NSC), Національна розвідувальна організація (National Intelligence Organization, MIT), офіційно призначені радники президента і так звані неформальні радники (за межами президентської адміністрації), а також збройні сили. Вони відіграють роль зовнішніх чинників впливу. На переконання авторів дослідження не існує ієрархії, яка б організовувала зазначені вище структури, і всі вони надають інформацію безпосередньо президенту. Комітет з питань безпеки та неформальні/формальні радники надають оцінки; МЗС, MIT і військові надають практичну інформацію. Ці органи не мають повноважень приймати рішення або мають дуже обмежені повноваження. Остаточні рішення приймаються в апараті президента у вкрай персоналізованому порядку [Neset, Strand 2019].

Серед зазначених структур – більшість існували і до реформ, тобто МЗС і NSC, а також MIT і Міноборони, що виконують дорадчі функції (військові – через NSC, а MIT безпосередньо). Новими (тобто створеними після реформ) є Комітет з питань безпеки і зовнішньої політики та два пули радників (офіційно призначені та непризначені). Комітет складається з окремих осіб, деякі з яких також були призначені старшими радниками президента. Члени Комітету з питань безпеки і зовнішньої політики та групи радників при президентові є публічно відомими, але дослідникам також вдалося ідентифікувати деяких непризначених радників, що працюють за межами президентського апарату [Neset, Strand 2019].

Характеризуючи діяльність Комітету з питань безпеки і зовнішньої політики С.Несет і А.Странд зазначають, що самого початку мандат Комітету був описаний в Указі Президента № 1 як «відповідальний за пропозицію нової політики, нагляд за її реалізацією та прийняття макрорішень». Дев'ять членів ради є науковцями, а також професійними радниками та журналістами, які мають особисті стосунки з президентом. Як і у випадку з усіма іншими президентськими комітетами, президент є офіційним головою Комітету з питань безпеки і зовнішньої політики. Дослідники з'ясували, що Комітет зазвичай збирається кожні два тижні, іноді щотижня. Призначені члени Комітету отримують робочі досьє відповідно до їхньої компетенції та доручення готувати доповіді. Ця робота, в першу чергу, обертається навколо розробки сценаріїв майбутнього розвитку зовнішньої політики. Однак члени групи також готують звіти з «питань реального часу». Члени групи мають право доступу до всієї інформації з усіх установ, таких як МЗС та MIT. На практиці, однак, їм доводиться запитувати інформацію та звіти від цих установ через президентську адміністрацію і покладатися на звіт/інформацію, яку їм надають [Neset, Strand 2019].

Стосовно радників президента (призначених і непризначених) слід зазначити, що це люди з різним досвідом: політичним, академічним, журналістським і дипломатичним. Найближчі або найбільш використовувані призначені радники мають певні особисті зв'язки з Ердоганом. Група неформальних

радників (не призначених), яких С.Несет і А.Странд вдалося ідентифікувати, складається з різних мереж друзів, бізнесменів, науковців, експертів, які працюють у різних аналітичних центрах, та експертів з питань країн, що становлять інтерес для Туреччини [Neset, Strand 2019].

Варто відзначити ще одну групу консультантів, до яких президент Ердоган має особливу довіру і які мають право голосу в президентському палаці. Серед них слід звернути увагу передусім на двох осіб, які останніми роками відігравали неабияку роль у формуванні зовнішньої політики Туреччини і на яких Р.Т.Ердоган буде покладатися у майбутньому – це Хакан Фідан та Ібрагім Калин, які у червні 2023 р., після перемоги Ердогана на чергових президентських виборах, були призначені, відповідно, міністром закордонних справ і головою МІТ.

Х.Фідан у 2003-2007 рр. був головою Турецького агентства зі співробітництва та координації (TIKA) – організації, яка відіграє важливу роль у проектуванні турецької «м'якої сили» за кордоном. У 2010 р. він очолив МІТ і у цій якості мав значний вплив на формування та реалізацію зовнішньої політики, особливо щодо Сирії та інших близькосхідних країн. Під час повномасштабного російського вторгнення в Україну він брав участь у переговорах про обмін військовополоненими. Х. Фідана – поважна у світі розвідки та дипломатії особа, яку завжди розглядали як людину, що «має право голосу у зовнішній політиці» [Özel 2023]. І.Калин з 2014 р. був прес-секретарем президента; отримавши ще й звання «посла», виконував роль особистого посланця президента Ердогана для підтримання контактів у особливо важливих країнах. З 2018 р. І.Калин також виконував обов'язки головного радника при президентові та заступника голови (і фактичного керівника) Комітету з безпеки і зовнішньої політики, отже де-факто мав голос у формулюванні та реалізації турецької зовнішньої політики.

Про що свідчать ці призначення і як вони впливають на зовнішньополітичний механізм Туреччини? По-перше, призначення людей, до яких президент має особливу довіру, на керівні посади у ключових інституціях, пов'язаних з реалізацією зовнішньої політики, зміцнює його особистий контроль над ними, а відповідно і його центральну роль у всьому механізмі.

По-друге, на думку турецьких спостерігачів, це має підсилити значення МЗС і МІТ у розробці та реалізації зовнішньої політики. Так, Г. Далай прогнозує, що Міністерство закордонних справ відіграватиме помітну роль у визначенні зовнішньополітичних пріоритетів і стратегій. «Останніми роками політика формувалася в екосистемі, що складалася з президента, МЗС, розвідки та військових. Роль самого міністерства раніше, можливо, була відносно менш вираженою. Однак під керівництвом авторитетного Х. Фідана, якому довіряє президент Ердоган, роль міністерства має зрости» [Dalay 2024].

Сам Х.Фідан, після свого призначення, опублікував статтю, в якій виклав основні пріоритети зовнішньої політики Туреччини відповідно до нового зовнішньополітичного бачення. В ній він, зокрема, заявив про необхідність реструктуризації МЗС у відповідності до нагальних завдань турецької зовнішньої політики, та виклав своє бачення ролі дипломатичного відомства в її реалізації. «Всі ці завдання, що стоять перед нами, є колосальними і вимагають постійної адаптації. Саме тому прискорення організаційної трансформації Міністерства закордонних справ було пріоритетом з першого дня мого перебування на посаді. Ця триваюча організаційна трансформація включає реструктуризацію різних департаментів та інвестиції в сучасні технології з метою підвищення ефективності у формуванні та реалізації зовнішньої політики...» [Fidan 2023]. Виходячи з тези, що «міжнародні відносини більше не обмежуються дипломатією в її класичному розумінні», Х.Фідан бачить роль МЗС як координатора дій різноманітних відомств, що залучені до вирішення зовнішньополітичних завдань. «Йому доручено, серед іншого, ефективно координувати всі зовнішні відносини. Таким чином, Міністерство закордонних справ продовжуватиме виконувати це завдання в майбутньому з метою забезпечення того, щоб Туреччина говорила

і діяла єдиним голосом у зовнішніх відносинах. Це забезпечує більш цілісний, згуртований і скоординований підхід до дипломатії та міжнародних відносин, а також гарантує, що зовнішньополітичні рішення, прийняті в різних сферах політики, будуть виконуватися швидко і послідовно» [Fidan 2023].

Якщо про збільшення ролі МЗС при головуванні Х.Фідана говорять як про можливе майбутнє, то посилення ролі МІТ після призначення І.Калина, виглядає як доконаний факт. Президент Ердоган, особливо після запобігання невдалій спробі державного перевороту 2016 р., покладався на розвідку для досягнення зовнішньополітичних цілей ПСР, розглядаючи спецслужби як один з ефективних інструментів зовнішньої політики. Згадані призначення І. Калина та Х. Фідана деякі спостерігачі охарактеризували як «сек'юритизацію управління зовнішньою політикою» [Strengthening Turkey's Diplomatic 2023]. Певною мірою це є закономірною реакцією на ескалацію конфліктів у регіональному оточенні Туреччини (громадянські війни в Лівії та Сирії, загострення курдської та палестинської проблем, вірмено-азербайджанський конфлікт, російсько-українська війна), які безпосередньо впливають на її безпеку й потребують відповідної реакції. До речі, саме безпековим питанням приділено найбільшу увагу у згаданій статті Х.Фідана [Fidan 2023], що безумовно відображає зовнішньополітичні пріоритети турецького керівництва. Можна сказати, що розвідувальна дипломатія стала одним з найважливіших інструментів Туреччини в реалізації її зовнішньої політики, а також слугує консолідації існуючого режиму.

Отже, в інституційному сенсі, зовнішня політика Туреччини визначається президентом країни у тісній взаємодії з МЗС, МІТ і Міністерством національної оборони, які повністю перебувають під його контролем. Постає питання чи існують якісь механізми зовнішнього впливу та контролю за його зовнішньополітичною діяльністю? Прихильники президентської системи очікують, що парламент матиме більше впливу на формування зовнішньої політики, оскільки зовнішньополітичні дії президента будуть піддаватися аудиту з боку парламенту. Однак, оскільки президент Ердоган також є лідером ПСР, і оскільки ПСР разом зі своїм партнером – Партією націоналістичного руху має більшість у парламенті, на практиці, парламент не буде здійснювати значного контролю за зовнішньою політикою, принаймні поки що.

Певний вплив на прийняття зовнішньополітичних рішень можуть здійснювати неурядові інституції, такі як ЗМІ, організації громадянського суспільства, академічні кола, аналітичні центри. Щонайменше про важливість такого впливу пише Х.Фідан у згаданій статті: «Для того, щоб підвищити здатність дипломатії орієнтуватися в складнощах глобальної сцени XXI ст., вкрай важливо посилити аналітичний потенціал і розширити горизонти стратегічного передбачення. У цьому відношенні обмін інформацією з громадянським суспільством, науковими колами та аналітичними центрами збагачує щоденну роботу дипломатів і навпаки. Саме тому підтримка та розвиток дедалі тісніших зв'язків з відповідними та відомими зацікавленими сторонами залишатиметься пріоритетом». Але, за враженнями зовнішніх спостерігачів [Neset, Strand 2019], скоріше має місце вплив обраних радників з неурядового сектору, а не організацій, що роблять внесок у розробку зовнішньої політики своїми інституційними знаннями, незалежно від політичних уподобань. У будь-якому разі вплив неурядового сектору на формування зовнішньої політики Туреччини вимагає додаткового вивчення.

Висновки.

Запровадження президентської форми правління, що цілком відповідає авторитарному стилю управління Р.Т.Ердогана, призвело до суттєвих змін у зовнішньополітичному механізмі Туреччини. Президент перетворився на його центральний елемент, що приймає остаточні рішення стосовно зовнішньої політики. Низка інституцій (передусім МІТ, МЗС та Міноборони) включно з мережею формальних і неформальних радників беруть участь у процесі прийняття рішень, виконуючи переважно дорадчі функції. Інформація отримана президентом від учасників процесу складає основу, на якій він та його найближчі помічники при-

ймають рішення щодо зовнішньої політики.

Серед осіб, що окрім президента Ердогана мають помітний вплив на формування зовнішньої політики сучасної Туреччини, слід відзначити міністра закордонних справ Х.Фідана та голову Національної розвідувальної організації І.Калина. Саме ці діячі, що користуються особистою довірою президента, та очолювані ними відомства будуть відігравати у найближчому майбутньому провідну роль у виробленні та реалізації зовнішньої політики Туреччини.

Специфіка наявного зовнішньополітичного механізму Турецької Республіки, що характеризується абсолютним домінуванням президента, який, у свою чергу, покладається на особисті зв'язки у процесі прийняття рішень, визначає подальший напрямок його вивчення. Через високий ступінь персоналізації цього механізму розуміння турецької зовнішньої політики вимагатиме аналізу особистості як самого президента Ердогана (його особисті якості, світогляд, ідеологічні вподобання, стиль лідерства, здатність управляти відносинами між різними особами та групами в своєму оточенні), так і його найближчих радників (їхнього досвіду, світогляду та позицій з міжнародних проблем), щоб зрозуміти, яку інформацію та поради вони надають президенту, тобто на якій основі він приймає свої рішення.

Бібліографічні посилання / References

Akkoyunlu, K. (2021). The Five Phases of Turkey's Foreign Policy under the AKP. *Social Research: An International Quarterly*, 88(2), 243-270. https://dx.doi.org/10.1353/sor.2021.0014

Ataman, M. (2023). The Century of Türkiye: A New Foreign Policy Vision for Building the Türkiye Axis. *Insight Turkey*, 25(3), 73-96. https://doi.org/10.25253/99.2023253.6

Balta, E., Özel, S. (2021). Turkey's Foreign Policy: Opportunities and Constraints in a New Era. *Social Research: An International Quarterly*, 88(2), 539-560. https://doi.org/10.1353/sor.2021.0024

Dalay, G. (2024). *Turkish Foreign Policy in an Unhinged World*. Middle East Council on Global Affairs. URL: https://mecouncil.org/publication/turkish-foreign-policy-in-an-unhinged-world/

Fidan, H. (2023). Turkish Foreign Policy at the Turn of the "Century of Türkiye": Challenges, Vision, Objectives, and Transformation. *Insight Turkey*, *25*(3), 11-25. https://doi.org/10.25253/99.2023253.1

İnat, K., Duran, B. (2023). Turkish Foreign Policy in the Face of Regional and Global Challenges. *Insight Turkey*, 25(2), 79-101. https://doi.org/10.25253/99.2023252.6

National Foreign Policy in the "Century of Türkiye". Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. URL: https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa

Neset, S., Strand, A. (2019). *Turkish foreign policy: structures and decision-making processes*. Chr. Michelsen Institute. URL: https://www.cmi.no/publications/6854-turkish-foreign-policy-structures-and-decision-making-processes#author-details

Nigeeryasin, Z., Burt, E.W., Suri, J. (2020). *Turkey*, in: Hutchings, R., Suri, J. (eds) *Modern Diplomacy in Practice.* Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-26933-3_8

Oğuzlu, H.T. (2020). Turkish foreign policy in a changing world order. *All Azimuth,* 9(1), 127-136. https://doi.org/10.20991/allazimuth.464076

Oprea, I.-A. (2022). Understanding contemporary Turkish foreign policy. Global trends and local peculiarities. *Rivista di Studi Politici*, XXXIV, 92-105. URL: https://www.rivistadistudipolitici.it/wp-content/uploads/2023/09/APES-Rivista-Studi-Politici-2022-4-5-OPREA.pdf

Özel, S. (2023). Turkish Foreign Policy Under New Management. *Institut Montaigne.* URL: https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/turkish-foreign-policy-under-new-management

Sarı, B., Sula, İ. E. (2024). Turkish Foreign Policy in a Transforming World Order: Middle Power Strategies and Prospects. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 29(1), 4-23.

Strengthening Turkey's Diplomatic Intelligence Apparatus. (2024). *The Arab Wall.* URL: https://arabwall.com/en/strengthening-turkeys-diplomatic-intelligence-apparatus/

Yeşiltaş, M. (2023). Erdoğan's road map in Turkish foreign policy. *SETA*. URL: https://www.setav.org/en/opinion/erdogans-road-map-in-turkish-foreign-policy